

CENTRALNA BANKA
CRNE GORE

Radna studija br. 19

**ANALIZA UTICAJA MJERA CBCG NA
BANKARSKI SISTEM CRNE GORE**

Podgorica, 2010.

*IZDAVAČ: Centralna banka Crne Gore
Bulevar Svetog Petra Cetinjskog, br. 6
81000 Podgorica
Telefon: +382 20 665 331
Fax: +382 20 665 336*

WEB ADRESA: <http://www.cb-cg.org>

GRAFIČKO

UREĐIVANJE: Odjeljenje za publikacije

Molimo korisnike ove publikacije da prilikom korišćenja podataka iz izvještaja obavezno navedu izvor

SADRŽAJ

1. PRIJE KRIZE - PRVI SIGNALI.....	5
2. MJERE CENTRALNE BANKE U 2007. I 2008. GODINI DO POJAVE KRIZE	7
3. POČETAK GLOBALNE FINANSIJSKE KRIZE	9
4. KRIZNE MJERE	9
5. POSLEDICE KRIZE	11
5.1. Odliv depozita (septembar 2008. - maj 2009.)	11
5.2. Kriza likvidnosti.....	12
5.3. Rast pozajmica od matičnih banaka.....	14
6. MJERE CBCG IMPLEMENTIRANE U 2009. GODINI.....	15
7. EFEKTI MJERA CBCG	17
7.1. Direktni efekti /Kvantifikacija	17
7.2. Indirektni efekti	18
7.2.1. <i>Poboljšanje kapitalne osnove banaka - mjera očuvanja stabilnosti</i>	<i>18</i>
7.2.2. <i>Oživljavanje kreditne aktivnosti banaka u svijetlu subjektivnih i objektivnih prepreka/ograničenja.....</i>	<i>19</i>
8. UTICAJ REALNOG SEKTORA NA BANKARSKI SISTEM	21
8.1. Rast nekvalitetne aktive i kredita koji kasne u otplati	23
8.2. Ugrožena Profitabilnost bankarskog sektora	25
8.3. Pokazatelji koncentracije bankarskog sistema	27
9. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	29
PRILOG 1 - INDIKATORI BANKARSKOG POSLOVANJA	31

1. PRIJE KRIZE - PRVI SIGNALI

Stanje crnogorske ekonomije u predkriznom periodu je u velikoj mjeri odredilo intenzitet i dinamiku uticaja krize na ukupan ekonomski sistem.

Kriza je prekinula izuzetno snažan rast iz prethodnog perioda. Prosječna stopa ekonomskog rasta u trogodišnjem periodu prije krize iznosila je oko 8%. Crna Gora je bila u grupi evropskih privreda u tranziciji koje su se najbrže razvijale. U ovom periodu se vjerovatno nalazi i klica današnjih problema u svim sektorima crnogorske privrede pa i u bankarskom, jer je bilo u pitanju pregrijavanje tražnje i rast iznad potencijala. Model rasta crnogorske privrede u tom periodu bio je baziran na značajnom inostranom prilivu kapitala koji je podstakao kreditnu ekspanziju i doveo do nerealnog povećanja cijena imovine (nekretnina i akcija naročito) i bio je neodrživ u dugom roku.

Priliv kapitala, zabilježen na finansijskom računu, doveo je do pogoršanja deficita tekućeg računa, kanalisanja dijela stranih direktnih investicija u neproduktivne i izvozno neorjentisane sektore, što je u krajnjem vodilo daljem povećanju domaće tražnje i potrošnje, daljem negativnom doprinosu u neto izvozu i pritisku na cijene.

Dva cjenovna balona (tržište nekretnina i kapitala) dodatno su generisala rast zasnovan na potrošnji, a manje na investicijama u realnu ekonomiju. Investicije su uglavnom bile zasnovane na kreditnoj zaduženosti kod banaka, a banke su vođene ekonomskim optimizmom neoprezno percipirale rizike i odobravale kredite sa nedovoljnim kolateralom. Pregrijevanje se osjetilo i u bankarskom sektoru. Enormne- trocifrene stope rasta aktive, kredita i depozita ukazivale su na potencijalne probleme u budućnosti.

Neki od pokazatelja rasta u bankarskom sektoru i na crnogorskim berzama u godinama prije izbijanja krize dati su u tabeli br. 1:

Tabela br. 1 - Pokazatelji rasta u bankarskom (finansijskom) sektoru prije izbijanja krize

Opis/Period	2005/2004	2006/2005	2007/2006	2008/2007
Aktiva banaka,% promjena	56,8	105,7	107,9	11,2
Pros. mjes. rast	3,9	6,3	6,3	0,9
Ukupni krediti,% promjena	33,6	125,3	165,1	24,6
Pros. mjes. rast	2,5	7,0	8,5	1,9
Kreditu privredi, % promjena	31,0	104,8	189,5	21,4
Pros. mjes. rast	6,2	9,5	1,7	-1,6
Kreditu stanovništvu, % promjena	40,2	198,3	155,2	30,7
Pros. mjes. rast	2,9	9,6	8,1	2,3
Ukupni depoziti,% promjena	78,6	120,5	94,4	-4,8
Pros. mjes. rast	5,0	6,9	5,7	-0,4
Depoziti privrede, % promjena	68,3	123,1	106,7	-11,2
Pros. mjes. rast	5,2	7,2	6,4	-0,8
Depoziti stanovništva, % promjena	121,7	184,1	104,1	-16,0
Pros. mjes. rast	7,0	9,2	6,2	-1,3
Berzanski indeksi, % promjena				
Moste	302,2	98,4	77,1	-71,2
NEX 20	287,7	84,5	89,3	-70,7

Kreditna aktivnost banaka u godini prije krize (2007. godini) bila je intenzivnija nego ranijih godina. Krediti su rasli prosječno- mjesečno po stopi od 8,5%, što je značajno više od prosječnog rasta ostvarenog u ranijem periodu i dostigli su iznos od 2,25 milijardi eura na kraju 2007. godine. Na bazi ovih kretanja, Savjet CBCG je već na junskoj jednici Savjeta zaključio da treba pripremiti mjere za suzbijanje kreditnog rasta. Za godinu dana, krediti su uvećani 2,6 puta.

Znači pregrijavanja sa brojnih tržišta (nekretnina, kapitala, kredita) uticali su na to da CB, regulatornim i mjerama monetarne politike, donese, tokom 2007. godine set kontarcikličnih mjera kojima je pokušala da uspori kreditni rast i smanji pritisak na agregatnu tražnju i dalje pregrijavanje ekonomije. Pitanje koje se danas često postavlja je da li su ove mjere bile zakasnele. Treba, istaći da je CBCG prva institucija u Crnoj Gori, koja je primjenila mjere usmjerene na „hladjenje pregrijane konjunktura“, kao i prva institucija koja je upozoravala na opasnost od „pregrijavanja“ ekonomije. Sa današnje distance verovatno je mjere trebalo primjeniti pola godine ranije, kao što je CBCG inicijalno i planirala. Naime, početkom drugog kvartala 2007. godine dogovorene su mjere koje su trebale biti dio nefinansijskog aranžmana sa MMF-om. U trenutku kada je aranžman bio gotovo u potpunosti dogovoren Vlada Crne Gore je odložila njegovo zaključivanje, pa smo i mi odložili naše mjere očekujući da će aranžman biti uskoro zaključen i da će mjere biti implementirane u sklopu aranžmana. Kada je posle nekoliko mjeseci postalo jasno da aranžmana neće biti, formulisane su i primjenjene anticiklične mjere.

Ekonomska politika u tom periodu bila je prociklična i doprinosila je dodatnom pregrijavanju tražnje. Ukidanje poreza na kapitalnu dobit uticalo je, upravo, na pregrijavanje na tržištu kapitala i nekretnina.

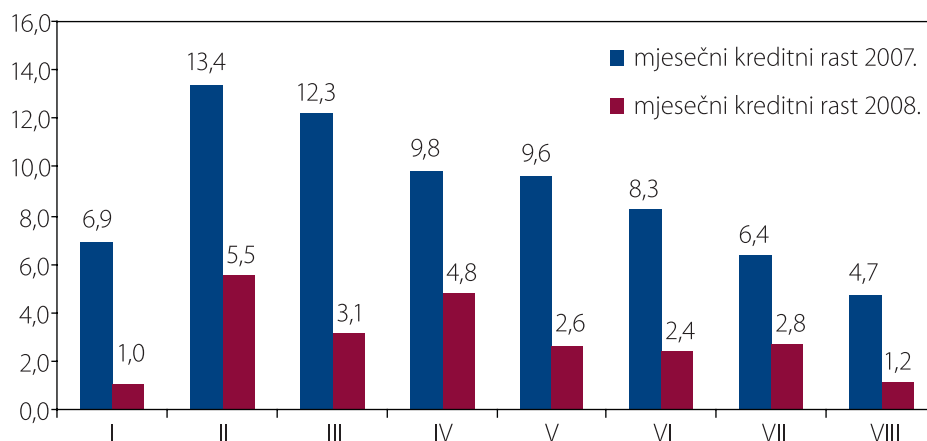
2. MJERE CENTRALNE BANKE U 2007. I 2008. GODINI DO POJAVE KRIZE

Krajem 2007. godine, Centralna banka Crne Gore je izmijenila politiku obavezne rezerve i usvojila set mjera za ograničavanje kreditnog rasta s ciljem da doprinese održavanju nivoa sigurnosti i solventnosti banaka, poboljša finansijsku disciplinu i doprinese boljem upravljanju kreditnim rizicima. Među usvojenom regulativom su: Odluka o obaveznoj rezervi banaka kod CBCG, Odluka o klasifikaciji aktive, rezervacijama i rezervama za kreditne gubitke, Odluka o dopuni Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom i poslovanju sa licima povezanim sa bankom, Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o minimalnim standardima kapitala banke. Hronološki, u avgustu 2007. godine CBCG je Odlukom o klasifikaciji aktive i izdvajanju rezervi za potencijalne gubitke po stavkama aktive, pooštrila kriterijume za klasifikaciju aktive i bankama propisala obavezu izdvajanja opštih rezervi, zavisno od nivoa rasta njihovog kreditnog portfolia. U oktobru mjesecu iste godine usvojena je i Odluka o dopuni Odluke o adekvatnosti kapitala kojom je bankama koje su imale visok rast kreditnih aktivnosti propisan veći koeficijent solventnosti. Odlukom o dopuni Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom i poslovanju sa licima povezanim sa bankom limitiran je kreditni rast banaka u 2008. godini na 30, 40 ili 60% u zavisnosti od visine potraživanja banke po osnovu neto kredita i poslova lizinga.

Primjena navedenih odluka počela je u 2008. godini (izuzev Odluke o klasifikaciji aktive, rezervacijama i rezervama za kreditne gubitke koja je stupila na snagu već u oktobru 2007. godine). Iako je u februaru 2008. godine usvojen novi Zakon o bankama, a set nove podzakonske regulative u septembru 2008. godine, primjena propisanih mjera produžena je do kraja 2008. godine.

O efektima preduzetih mjera slikovito govori podatak da je u prvih osam mjeseci 2007. godine, prosječni mjesečni rast kredita iznosio 8,9%, dok je u istom periodu 2008. godine iznosio 2,9%. Centralna banka je, na vrijeme usporavajući kreditnu aktivnost banaka, doprinijela sprečavanju stvaranja većih gubitaka u imovini banaka, čime bi kriza koja je kasnije nastupila bila skuplja za državu, i pogubnija za privredu, stanovništvo i same banke.

Grafik br. 1 - Mjesečne stope rasta kredita I-VIII mjesec 2007. i 2008. godine

U 2008. godini cilj regulatornih mjera i mjera monetarne politike bio je povećanje nivoa kapitalizovanosti crnogorskih banaka, kao i harmonizacija prudencionog regulatornog okvira sa Bazalom II i EU direktivama, u cilju jačanja preventivnog djelovanja na očuvanju stabilnosti crnogorskog bankarskog sistema.

Od januara 2008. godine na snazi je regulativa koja se odnosila na pooštavanje politike obavezne rezerve, privremeno ograničenje kreditnog rasta i bankama je stavljen na raspolaganje regulatorni kreditni biro u cilju boljeg upravljanja kreditnim rizikom.

Usvajanjem Zakona o bankama u februaru 2008.godine i seta podzakonske regulative tokom 2008. godine, prudencionna regulativa je u najvećem dijelu usklađena sa evropskim direktivama i međunarodnim standardima koji regulišu ovu oblast, a čijom implementacijom su stvorene neophodni preduslovi za efikasno i efektivno upravljanje rizicima kojima su banke izložene u svom poslovanju uz, istovremeno, povećanje nivoa solventnosti iznad minimalnog nivoa propisanog Bazalom II (minimalni iznos koeficijenta solventnosti je 10%, a po Bazelu II 8%);

Takođe, u okviru ove regulative Centralna banka je u septembru 2008. godine donijela Odluku o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama kojom je ukinuta bankama obaveza izdvajanja opštih rezervi po osnovu regulative iz 2007. godine, počev od 1. januara 2009. godine.

Strožija rješenja su se u 2008. godini odnosila na visinu koeficijenta solventnosti, a time i potrebnog kapitala za pokriće rizika, strožijeg tretmana kolateralu za obezbjeđenje izloženosti, strožijeg tretmana dospjelih a neizmirenih obaveza, strožije kriterijume za upravljanje kreditnim rizikom i rizikom likvidnosti kao najznačajnijim rizicima u crnogorskom bankarskom sistemu, strožijim tretmanom izdvajanja rezervi, itd.

Efekti ovih mjera su evidentni, ali je njihova mjerljivost otežana usljed činjenice da je u četvrtom kvartalu, izbijanjem globalne finansijske krize, došlo do udara na neke od važnih pozicija bilansa banaka. Pod uticajem mjera Centralne banke, ali i pod negativnim uticajima globalne finansijske krize, na kraju 2008. godine, aktiva banaka je na godišnjem nivou zabilježila rast od svega 11,2%, krediti – rast od 24,6%, dok su depoziti pali za 4,8%.

3. POČETAK GLOBALNE FINANSIJSKE KRIZE

Kolaps „Lehman brothers-a“ u septembru 2008. godine, označio je prenošenje Globalne finansijske krize u Evropu. Kriza je na crnogorsku privredu uticala kroz: smanjenje priliva SDI, rast nepovjerenja investitora, odliv sredstava (prije svega portfolio investicija), zaustavljanje započetih projekata, nedostatak finansijskih sredstava i rast cijene kapitala, itd. Pogođen je i realni i bankarski sektor. Naročito je bio pogođen bankarski sektor zbog značajnog povlačenja depozita, kao rezultat straha da bi se mogle ponoviti devedesete. Veliko povlačenje depozita je uticalo na ugroženu likvidnost bankarskog sistema. U posljednjem kvartalu 2008. godine ukupni depoziti su opali za 14,4%, a depoziti sektora za stanovništva za 23,1%. CBCG je dočekala krizu sa oslabljenim regulatornim ambijentom¹ i smanjenim mogućnostima za djelovanje prema bankama.

4. KRIZNE MJERE

Stoga se u oktobru donosi „*lex specialis*“ - Zakon o mjerama za zaštitu bankarskog sistema, u saradnji sa Ministarstvom finansija, radi zaštite bankarskog sektora od posljedica svjetske finansijske krize i očuvanja njegove sigurnosti i stabilnosti. Primjena odredbi ovog zakona je bila prioritetna u odnosu na važeću pravnu regulativu koja tretira ovu oblast. Zakon je bio privrememog karaktera i važio je do kraja 2009. godine. Zakonom se propisuju **mjere za očuvanje likvidnosti i solventnosti banaka** koje su osnovane i posluju u Crnoj Gori.

Ovim Zakonom Vlada Crne Gore u dijelu obezbjeđenja potrebne likvidnosti:

- garantuje puni iznos depozita fizičkih i pravnih lica koji se nalaze kod banaka koje posluju u Crnoj Gori, kako bi se u potpunosti i pravovremeno zaštitila njihova imovina. Ovom mjerom se jača sigurnost deponenata, stabilnost depozita i predupređuju moguće negativne posljedice povlačenja depozita;

¹ Amandmanima na Zakon o bankama su u nekim domenima uskraćena prava CBCG.

- može, na zahtjev banke, izdati garanciju za međubankarsko kreditiranje uz obavezu akcionara banke da založe akcije u toj banci u korist Vlade. Ova mjera je imala za cilj ne samo jačanje likvidnosti banaka, već i jačanje povjerenja između samih banaka od čijeg pojedinačnog djelovanja zavisi sistem u cjelini, odnosno jačanje posvećenosti zajedničkom rješavanju i prevazilaženju eventualnih problema na bankarskom tržištu. Zakonom je otvorena mogućnost i da država odobri direktnu kreditnu podršku ugroženim bankama. Kreditna podrška banci uslovljava se izdavanjem kolaterala vlasnika banke u akcijama banke, s tim da visina kreditne podrške ne može biti viša od iznosa nominalne vrijednosti akcija banke.

Jedna banka u sistemu je koristila kreditnu podršku Vlade u iznosu od 44 mil. € koje je, u međuvremenu, vratila.

U skladu sa Zakonom o mjerama za zaštitu bankarskog sistema, a u cilju obezbjeđivanja likvidnosti banka u periodu globalne finansijske krize, Centralna banka je u oktobru 2008. godine donijela Odluku o korišćenju obavezne rezerve banaka kod CBCG na period duži od jednog dana i Odluku o odobravanju kratkoročnih pozajmica bankama. Bankama je omogućeno korišćenje sredstava izdvojene obavezne na period od jednog do sedam radnih dana. Izmjenama ove odluke izvršenim u januaru (februaru) 2009. godine produžen je period korišćenja obavezne rezerve sa sedam na 10 dana. Ovu mogućnost su iskoristile tri banke u sistemu. Odluka o odobravanju kratkoročnih pozajmica bankama od strane Centralne banke odnosila se na to da Centralna banka može odobriti kratkoročne pozajmice bankama do 30 dana, do 50% iznosa svog kapitala, srazmjerno učešću aktive banke u aktivi bankarskog sektora, do iznosa od 90% tržišne vrijednosti založenih hartija od vrijednosti koje je emitovala država Crna Gora ili država članica EU, što je regulisano posebnim propisom odnosno Odlukom o odobravanju kratkoročnih pozajmica bankama.

U cilju obezbjeđenja solventnosti banke, Zakonom je predviđena mogućnost dokapitalizacije banke od strane Vlade kupovinom akcija u banci, pod uslovom da se sredstva za dokapitalizaciju te banke ne mogu obezbijediti iz drugih izvora (npr. angažovanje privatnog kapitala). Vlada vrši dokapitalizaciju banke na njen zahtjev ili na predlog Centralne banke ako ocijeni da je ugrožena solventnost banke.

Mjere koje je CBCG preduzela u cilju usporavanja kreditnog rasta i pritiska na potrošnju, odnosno inflaciju pokazale su se efikasnim, ali u posljednjem kvartalu Globalna finansijska kriza dovela je do značajnog odliva depozita i gotovo potpunog obustavljanja kreditne aktivnosti banaka.

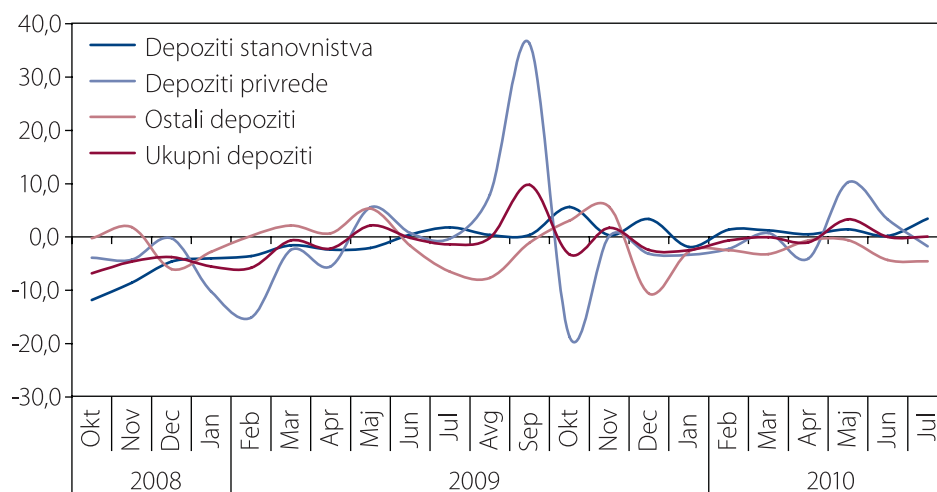
5. POSLEDICE KRIZE

5.1. Odliv depozita (septembar 2008. - maj 2009.)

Bankarski sistem je najprije pogodila „kriza povjerenja“. I pored „blanko“ garancija države na depozite svih sektora, depoziti su od oktobra 2008. godine u padu narednih šest mjeseci (do maja 2009. godine). Prosječna mjesečna stopa pada depozita u tom periodu iznosila je 3,8%. Najvećim dijelom riječ je o depozitima privrede i stanovništva. Najveći dio „odlivenih“ sredstava iskorišćen je na podmirivanje prispjelih obaveza (uglavnom prema bankama), ali i na tekuću potrošnju. Dio sredstava „privremeno“ je otišao u „slamarice“ ili sefove banaka.

Centralna banka Crne Gore je u to vrijeme preduzela gotovo sve raspoložive mjere za jačanje sigurnosti i stabilnosti bankarskog sistema, jedino je još bilo moguće djelovati na „povjerenje“ građana. Povjerenje se stiče prije svega kroz kredibilitet, nezavisnost i transparentnost poslovanja monetarnih vlasti (CBCG) i kroz sprovođenje jasnih mjera u slučajevima lošeg upravljanja i visoke izloženosti rizicima u poslovanju pojedinih banaka. To je i bio cilj u dalje politike CBCG.

Grafik br. 2 - Mjesečne promjene depozita, u %

Pod uticajem povlačenja depozita i negativnih dejstava sa finansijskih tržišta, likvidnost je postajala sve ugroženija kako privrede, tako i banaka. Garantovanje svih depozita u bankama od strane države jeste usporilo, ali ne i zaustavilo odliv depozita.

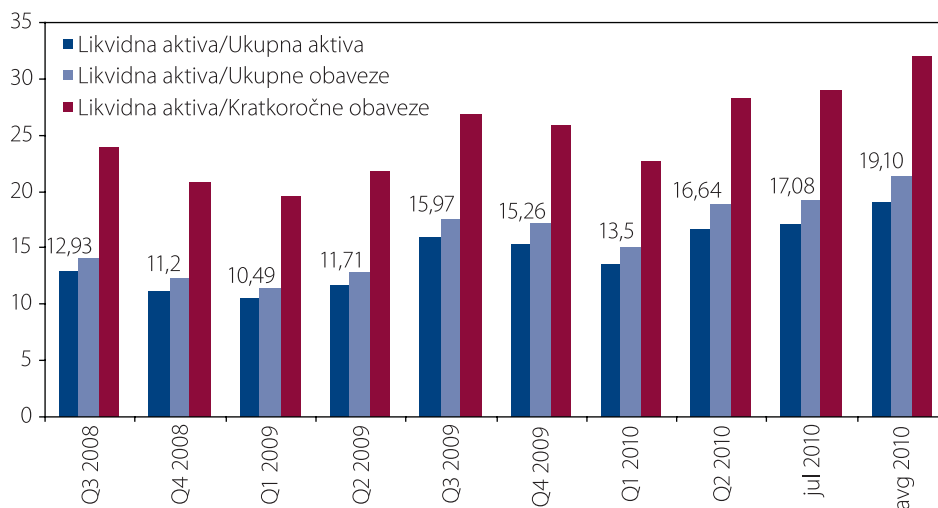
CBCG je blagovremeno povukla sopstvene depozite sa računa u komercijalnim bankama na račune u centralne banke i na taj način sačuvala sigurnost deviznih rezervi. Takođe, suočena sa

potencijalnom opasnošću pritiska na gotovinu u sistemu, CBCG je preventivno povećala količinu gotovine u trezoru² i na taj način obezbjedila dovoljan nivo likvidnih sredstava za slučaj da banke imaju vanredne potrebe u trenucima velikog povlačenja depozita.

5.2. Kriza likvidnosti

U prvih devet mjeseci 2008. godine banke su bile likvidne, dok su se u četvrtom kvartalu pod uticajem Globalne finansijske krize počeli pokazivati problemi u održavanju likvidnosti. Iz ovog razloga CBCG je relaksirala politiku obavezne rezerve, dajući bankama više prostora da se obrate za pomoć kod kratkoročnog premošćavanja problema likvidnosti.

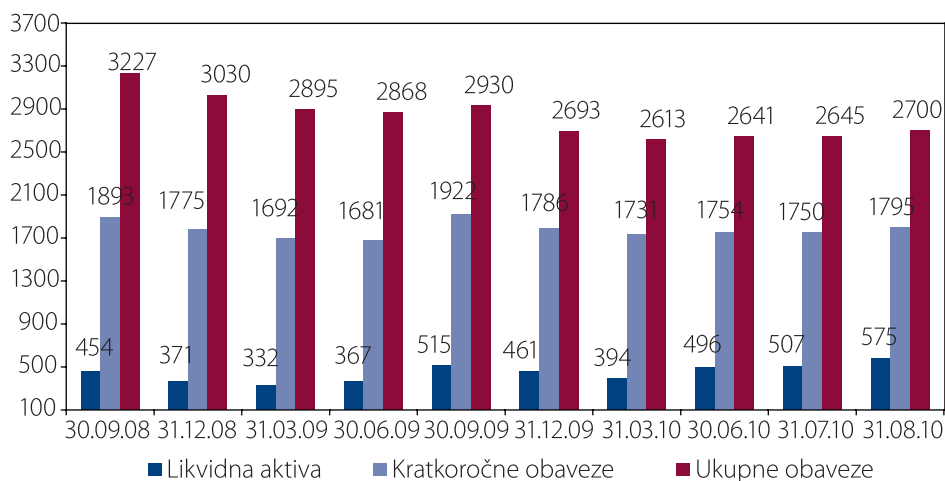
Grafik br. 3 - Kretanje ključnih pokazatelja likvidnosti

Učešće likvidne aktive u ukupnoj aktivi se u posljednjem kvartalu 2008 i naredna dva kvartala 2009. godine značajno se pogoršalo. Likvidna aktiva je na kraju prvog kvartala 2009. godine predstavljala svega 10,5% ukupne aktive i činila je svega 19,6% kratkoročnih obaveza. U I kvartalu 2009. godine likvidnost je bila najugroženija i tada su ukupna likvidna sredstva banaka bila pala na svega 332 miliona eura.

² U nekim zemljama regiona nedovoljna količina gotovine u trezoru Centralne banke je uticala na to da banke nisu imale dovoljno likvidnih sredstava sa kojima bi odgovorile na pojačane zahtjeve kod povlačenja depozita, što je uticalo na dodatno produbljenje krize.

Grafik br. 4 - Kretanje likvidne aktive, kratkoročne pasive i ukupnih obaveza (000 eura)

Prema pozicijama aktive i pasive agregatnog bilansa banaka (u uporednim periodima) jasno se vide periodi ugrožene likvidnosti, pada kreditne aktivnosti banaka, rasta rezervacija, pada i ponovnog rasta depozita, pozajmica (obrnuto), rasta ostalih obaveza i kapitala, ali nažalost i rasta gubitaka banaka (tabela br. 2.)

Tabela br. 2 - Analiza stabilnosti pozicija u bilansu banaka, poredjenje prema prethodnom periodu

AKTIVA	IX 2008	XII 2008	XII 2009	VIII 2010
Novcana sredstva i depoziti kod depozitnih institucija	593.396	473.271↓	528.707↑	638.706↑
Kreditni	2.852.300	2.797.533↓	2.397.756 ↓	2.281.161↓
Rezervisanja za kreditne gubitke	-81.123	-111.928↑	-150.224↑	-173.952↑
Neto krediti	2.771.177	2.685.605↓	2.247.532↓	2.107.209↓
Hartije od vrijednosti	17.887	19.076↑	69.129↑	72.293↑
Ostala aktiva	135.619	139.925↑	185.947↑	199.764↑
Rezervisanja za gubitke na ostale stavke aktive	-8.374	-8.21↓	-6.084↓	-10.467↑
UKUPNO AKTIVA	3.509.705	3.309.661↓	3.025.231↓	3.007.505↓
PASIVA				
Depoziti	2.325.973	1.990.590↓	1.824.688↓	1.867.662↑
Pozajmice	777.827	908.161↑	734.832↓	689.708↓
Ostale obaveze	122.880	131.533↑	133.978↑	142.580↑
Ukupan kapital	283.025	279.377↓	331.733↑	307.555↓
Kapital i rezerve	275.664	299.065↑	353.302↑	390.041↑
Dobitak / Gubitak (+,-)	7.360	-19.688↑	-21.569↑	-82.486↑
UKUPNO PASIVA	3.509.705	3.309.661↓	3.025.231↓	3.007.505↓

5.3. Rast pozajmica od matičnih banaka

U uslovima ugrožene likvidnosti, matične banke su crnogorskim bankama pružile značajnu podršku i na taj način su odigrale ulogu zajmodavca u krajnjoj instanci, koju nije mogla da sprovede CBCG zbog prirode eurizacije. Pozajmice koje su crnogorske banke uzele u trećem kvartalu 2008. godine, od matičnih banaka iznosile su 598,5 miliona eura (zajedno sa subordinisanim dugom iznosile su 625,4 miliona eura), a njihov nivo je i tokom 2009. godine bio značajan.

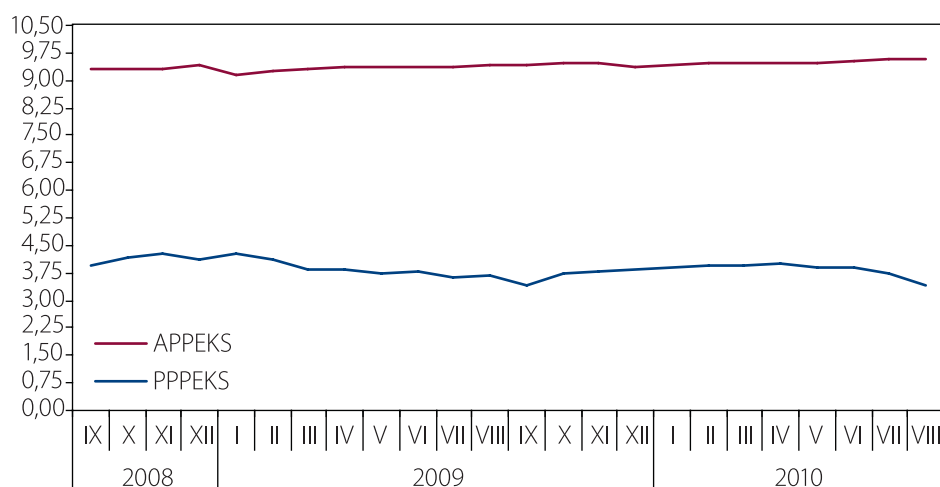
Tabela br. 3 - Uzete pozajmice od matičnih banaka IX 2008 - VI 2010. godine

Pozajmice od matičnih banaka sa subord.dugom (000) EUR-a					
Banka	30.09.2008	31.12.2009	30.06.2010	06.10/12.09	06.10/09.08
Ukupno	625.448	590.132	526.335	-10,81	-15,85
subordinisani dug	27.000	47.000	52.000	10,64	92,59
total bez sub duga	598.448	543.132	474.335	-12,67	-20,74

Izvor: Kvartalni izvještaji banaka

Nivo podrške bankarskom sistemu od strane matičnih banaka, u vrijeme značajnog pada aktivnosti privatnog sektora, visokog nivoa njegove prezaduženosti, izraženih platno-bilansnih i fiskalnih disbalansa, vjerovatno bio bi i viši da je Crna Gora pristupila tzv. Bečkoj inicijativi, koja je bila deo aranžmana sa MMF-om. Ovom inicijativom, matične banke su se obavezale da će zadržati nivo finansiranja i kapitala kod svojih subsidijarnih lica, na nivou koji odgovara stanju na određeni datum (kraj 2008. ili prvi kvartal 2009. godine). Kao posljedica ove Inicijative relativni rizik poslovanja banaka koje posluju u zemljama pristupnicama Bečke inicijative je opao, što nije bio slučaj sa Crnom Gorom.

Grafik br. 5 - Efektivne aktivne i pasivne kamatne stope, Q3 2008 - VIII 2010

Zaduženje banaka kod matičnih banaka (rast pozajmica) uticalo je na blagi rast aktivnih kamatnih stopa. A kako bi i same doprinijele vraćanju depozita u sistem, banke su (u IV kvartalu 2008. godine) povećale kamatne stope na štednju.

Pad depozita je zaustavljen, a likvidnost banaka se značajnije poboljšala sredinom 2009. godine, kada su najprije investicioni fondovi, a potom i država i stanovništvo prodali značajan paket akcija EPCG italijanskom partneru. Prilivi od ove privatizacije predstavljali su glavni „bafer“ bankarskom sistemu pogođenom odlivom depozita i nedostatkom likvidnosti. Depoziti stanovništva su od sredine 2009. godine bilježili rast, što je predstavljalo signal da je „kriza povjerenja“ prošla. Kriza se, međutim, počela u većoj mjeri osjećati u realnom sektoru uvodeći Crnu Goru u recesiju i zonu negativnog rasta. Kriza je zatim otvorila cijelu spiralu problema u realnom sektoru (preduzeća su u dugovima, gubici firmi i međusobna potraživanja rastu, problemi sa viškom zaposlenih postaju sve izraženiji) koji tek od sredine 2010. godine pokazuje prve signale oporavka. BDP u 2009. godini uslijed uticaja krize iznosio je - 5,7%, što je bio veliki pad u odnosu 6,9% realnog rasta BDP u 2008. Negativna kretanja u realnoj ekonomiji povratno su djelovala na rast problema u bankarskom sektoru.

6. MJERE CBCG IMPLEMENTIRANE U 2009. GODINI

Za bankarski sistem 2009. godina je bila puna izazova. Trebalo je sačuvati stabilnost i sigurnost sistema, poboljšati solventnost i likvidnost banaka, unaprijediti standarde poslovanja i upravljanja rizicima, povećati kapitalizovanost banaka, ali i relaksirati bankarska potraživanja i dati podršku oživljavanju gotovo zaustavljenoj kreditnoj aktivnosti. Centralna banka Crne Gore je i ovaj put djelovala putem instrumenta monetarne politike (obavezna rezerva), ali i izmjenama u postojećoj regulativi. Morala je djelovati kontraciklično u ostarivanju često dijametralno suprotnih ciljeva.

Tokom 2009. godine CBCG je značajno izmijenila politiku obavezne rezerve i više ključnih propisa kojima je regulisano poslovanje banaka. Takođe, usvojena je i odluka koja se odnosi na osnivanje bankarskog ombudsmana, odnosno bolju zaštitu prava klijenata banaka.

Krajem februara 2009. godine, CBCG je izvršila izmjene propisa kojima je regulisana primjena instrumenta obavezne rezerve. Izvršenim izmjenama, bankama je ponovo omogućeno da dio obavezne rezerve, do 20%, mogu držati u državnim zapisima koje je emitovala Crna Gora. Novinu je predstavljala i zamjena diferencirane stope obavezne rezerve (19% i 2%) jedinstvenom stopom u visini od 11% na sve depozite kod banaka. Takođe je bio produžen i period korišćenja obavezne rezerve za likvidnost za period duži od jednog dana, sa sedam na deset radnih dana. Pored navedenih izmjena, smanjena i kamatna stopa na korišćenje obavezne rezerve za likvidnost sa 5% na 4% i kamatna stopa za kašnjenje u vraćanju korišćenih sredstava sa 11% na 9%. Stopa po kojoj

CBCG plaćala kamatu na 30% ukupno izdvojenih sredstava obavezne rezerve banaka je i dalje 1% na godišnjem nivou.

Centralna banka je, krajem juna 2009. godine ponovo izmijenila politiku obavezne rezerve. Izvršenim izmjenama, banke su oslobođene izdvajanja obavezne rezerve na rast depozita ostvaren u odnosu na prvi obačunski period iz juna 2009. godine. Stopa obavezne rezerve smanjena je sa 11% na 10% i omogućeno je bankama da mogu držati do 25% obavezne rezerve u obliku državnih zapisa koje je emitovala država Crna Gora. Izvršenim izmjenama, banke su oslobođene izdvajanja obavezne rezerve na rast depozita ostvaren u odnosu na prvi obračunski period iz juna 2009. godine. Snižena je i kamatna stopa na kašnjenje u korišćenje obavezne rezerve, sa dosadašnjih 4% na kamatnu stopu ECB-a, za glavne operacije refinansiranja, uvećanu za 0,5 procentnih poena. Takođe je smanjena i kamatna stopa na iznos sredstava obavezne rezerve koji banka nije vratila na vrijeme, sa 9% na 7% na godišnjem nivou (što je približno jednako zateznoj kamatnoj stopi regulisanoj zakonom koji je usklađen sa direktivama EU).

Izmjenama Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama usvojenim u aprilu 2009. godine, izvršeno je relaksiranje banaka po pitanju izdvajanja rezervacija za potencijalne kreditne gubitke po osnovu kriterijuma „kašnjenje u otplati”. Granica od 60 dana kašnjenja, nakon koje potraživanje prelazi u kategoriju nekvalitetne aktive, povećana je na 90 dana. Takođe, povećana je i krajnja granica kašnjenja za klasifikovanje stavki aktive u kategoriju gubitak sa 180 dana na 270 dana. Navedenim izmjenama obezbijeđene su povoljnosti bankama pri izračunavanju rizikom ponderisane aktive za kreditni rizik, odnosno smanjeno je izdvajanje rezervacija, čime im je ostavljeno više likvidnih sredstava.

U avgustu 2009 godine, u cilju ublažavanja efekata globalne finansijske krize, Savjet CBCG je usvojio set mjera³ privremenog karaktera, čijom primjenom se omogućavaju povoljniji uslovi za restrukturiranje kredita, klasifikaciju aktive i niži obračun rezervacija za kreditne gubitke. Cilj usvojenih mjera je poboljšanje pozicije banaka i njihovih dužnika, podsticanje kreditne aktivnosti, jer je pre nizak nivo kreditne aktivnosti djelovao negativno na ekonomski rast, kao i očuvanje stabilnosti i sigurnosti bankarskog sistema.

Donesena je Odluka o privremenim mjerama za upravljanje kreditnim rizikom u bankama, kojom se omogućava bankama da, pod određenim uslovima, klasifikuju u povoljniju klasifikacionu grupu restrukturirane kredite od 1. januara 2009. godine, ukoliko ta aktivnost neće negativno uticati na likvidnost banke, a restrukturiranjem se obezbjeđuje uredno servisiranje duga u budućnosti. Takođe, ovom odlukom se bitno olakšava položaj zajmoprimalaca banke – pravnih i fizičkih lica koja su pod uticajem globalne krize zapala u docnju. Isto tako, ovom odlukom je, pod određenim uslovima, bankama omogućeno da vrše povoljniju klasifikaciju kredita obezbijeđenih kolateralom u vidu stambenih i poslovnih nepokretnosti.

³ Službeni list CG, br. 64/09

Cilj donošenja ovih odluka bio je zaustavljanje tj. ublažavanje pada kvaliteta aktive, pospešivanje kreditne aktivnosti i stimulisanje banaka da aktivnije rade na privlačenju novih i vraćanju ranije povučenih depozita.

Krajem decembra, Centralna banka je izmijenila i dopunila Odluku o privremenim mjerama za upravljenje kreditnim rizikom⁴ koje podrazumijevaju određene olakšice za banke, sa ciljem pokretanja kreditne aktivnosti. Novim mjerama smanjene su rezervacije za određene klasifikacione grupe. Takođe, predviđeno je da banke kod procjene kreditne sposobnosti zajmoprimca mogu izuzeti pokazatelje poslovanja za 2009. godinu. Pored toga, bankama je omogućeno da klasifikaciju kredita odobrenih za ulaganja u razvojne projekte vrše analizom rentabilnosti projekta, a ne procjenom kreditne sposobnosti dužnika. Novinu predstavlja i to da se olakšice za restrukturiranje kredita mogu primijeniti na kredite koji kasne sa otplatom do 180 dana (umjesto dosadašnjih 90 dana).

Sredinom 2009. godine, banke su prevazišle probleme odliva depozita i (najvećim dijelom) nedostatka likvidnih sredstava, ali su „postale svjesnije“ pogoršanja kvaliteta aktive svojih bilansa, porasta učešća nekvaliternih i kredita koji kasne sa otplatom.

7. EFEKTI MJERA CBCG

7.1. Direktni efekti /Kvantifikacija

Sve efekte mjera je nemoguće kvantifikovati⁵, a kao rezultat mjera koje se mogu kvantifikovati u sistem je „upumpano“ 185,5 miliona eura likvidnih sredstava, što je preko 6% BDP-a, procijenjenog za 2009. godinu. Uključujući i mjere koje nisu kvantifikovane, ovaj procenat bi bio značajno veći.

Tabela br. 4 - Kvantifikacija mjera CBCG za relaksaciju bankarskog sektora

Mjera	Iznos u milionima eura
Smanjenje obavezne rezerve	76,4
Ukidanje izdvajanja opštih rezervi	16
Izmjena odluke o klasifikacije aktive	10,2
Restrukturiranje kredita pod povoljnijim uslovima	44,5
Izdvajanje dijela obavezne rezerve u državne zapise	38,4
Ukupno	185,5

⁴ Službeni list CG, br. 87/09

⁵ Mjere koje se ne mogu precizno kvantifikovati između ostalog se odnose na otvaranje mogućnosti da se pri procjeni kreditne sposobnosti klijenata ne uključuju finansijski pokazatelji zajmoprimaca koji se odnose na 2009. godinu, mogućnost da se u postupku klasifikacije kredita koji banka odobri za ulaganja u razvojne projekte, procjena kreditne sposobnosti zajmoprimca vrši analizom rentabilnosti tog razvojnog projekta i dr.

Treba napomenuti da su banke otvoreno podržale ove mjere na Udruženju banaka, ističući da je to maksimum koji je ponudila Centralna banka kada su u pitanju regulatorne olakšice u postojećim uslovima. Trenutno je većina ovih mjera u rangu najliberalnijih u okruženju: imamo najnižu efektivnu stopu obavezne rezerve, niska izdvajanja za rezervacije, vrlo relaksirane uslove za odobravanje novih kredita u odnosu na standarde regiona (isključivanje pokazatelja iz 2009. godine prilikom odobravanja kredita, mogućnost da se projekat procjenjuje na bazi rentabilnosti projekta, a ne kreditne sposobnosti dužnika i dr.), olakšice za restrukturiranje kredita i dr.

7.2. Indirektni efekti

7.2.1. Poboljšanje kapitalne osnove banaka - mjera očuvanja stabilnosti

Dokapitalizacije pojedinih banaka tokom 2009.g i 2010.g su sprovedene ne samo na inicijativu njihovih akcionara već na zahtjev supervizije Centralne banke. Centralna banka je sprovedla dijagnostičku kontrolu banaka u periodu septembar 2009 – mart 2010.g., čiji je cilj bio da se utvrdi osjetljivost banaka na eksterne šokove i izvrši kvantifikacija potreba za dodatnim kapitalom na osnovu faktičkih nalaza iz kontrole i sprovedenog stresnog testiranja zasnovanog na projekcijama ključnih makro varijabli za 2009. i 2010.godinu, Rezultati stresnog testiranja su pokazali da bankarskom sektoru nedostaje 93 mil. kod 4 banke u sistemu (3 sistemske banke i jedne manje banke), od kontrolisanih deset banaka. Banke su podržale supervizorske strategije CBCG i izvršile potrebnu dokapitalizaciju.

Tabela br. 5 - Dokapitalizacije banaka izvršene tokom 2009. godine, mil. eura

1. Hypo alpe adria banka	47,0
2. OTP CKB	15,0
3. Podgorička banka, Societe General	10,1
4. NLB Montenegro banka	5,0
UKUPNO	77,1

Sličnu podršku subsidijarna lica su, od matičnih banaka, dobila i u 2010. godini.

Tabela br. 6 - Dokapitalizacija banaka za period Sep 08 – Jun 10

Banka	2008				2009								2010			
	III Q		IV Q		I Q		II Q		III Q		IV Q		I Q		II Q	
	akcije	subordinisani dug	akcije	subordinisani dug	akcije	subordinisani dug	akcije	subordinisani dug	akcije	subordinisani dug	akcije	subordinisani dug	akcije	subordinisani dug	akcije	subordinisani dug
Podgorička banka											10.097					
CKB					15.000			15.000							35.000	
Montenegrob. NLB							5.000					2.000				5.000
Prva banka CG	3.800		20.000	5.000										10.000		
Atlasmont banka																
Hypo alpe-adria banka					3.000	15.000					32.000				20.000	
Erste banka																
Kom. banka Budva															10.000	
Hipotekarna banka																
Invest ban.Montenegro	1.379															
First financial banka			4.200													
Ukupno	5.179	0	24.200	5.000	0	18.000	20.000	0	15.000	0	42.097	2.000	0	10.000	65.000	5.000

7.2.2. Oživljavanje kreditne aktivnosti banaka u svijetlu subjektivnih i objektivnih prepreka/ograničenja

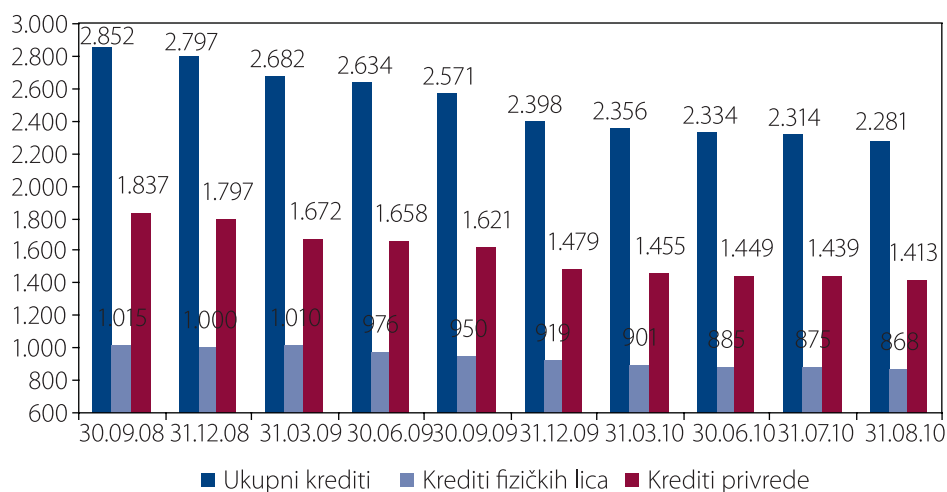
Ponovno pokretanje kreditne aktivnosti banaka bio je još jedan od zadataka koji se postavio pred monetarne vlasti. Regulator je bankama obezbijedio niz olakšica: smanjujući im rezervacije, oslobađajući ih izdvajanja obavezne rezerve na prirast depozita, obezbjeđujući mogućnost da se kod odobravanja novih kredita u obzir uzima rentabilnost projekta, a ne finansijski pokazatelji poslovanja u vrijeme krize, a sve u cilju stimulisanja kreditne aktivnosti banaka.

Na žalost, mjere nisu imale podjednak uticaj na oživljavanje kreditne aktivnosti svih banaka u sistemu, pa je u 2009. godini zabilježena negativna stopa rasta kredita.⁶ Dok je šest banaka ostvarilo rast kreditnog portfolia, kod pet banaka je evidentno njegovo smanjenje. Naime, jedna systemska banka je bila pod mjerom zabrane obavljanja kreditne aktivnosti, a značajan dio kreditnog portfolia od strane dvije systemske banke je prodat matičnim bankama. Međutim, sa kvalitativnog aspekta, ovom operacijom banke su doprinijele umanjenju kreditnog rizika i njegovom izmještanju van Crne Gore, privremeno ostvarujući poboljšanje profitabilnosti i solventnosti. Vrijeme će pokazati da li će izmještanje toksične aktive i opredjeljenje za osnivanje faktoring kompanija postati ključni instrumenti banaka od sistemskog značaja u upravljanju kreditnim rizikom.

⁶ Treba istaći da su dio kredita banke izmjestile u portfelj matičnih banaka

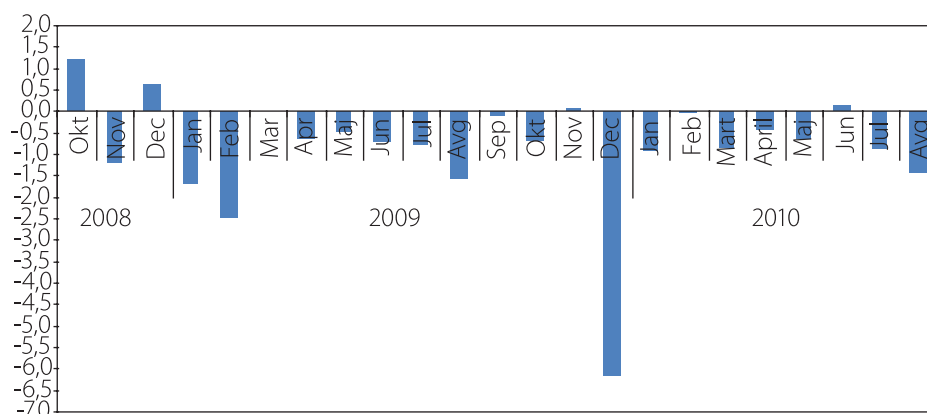
Osim toga, banke su značajan dio sredstava po osnovu priliva depozita i otplate kredita prioritetno usmjeravale matičnim bankama i drugim povjericima, kako bi smanjile stepen zaduženosti, i na taj način minimizirale aktivnosti u dijelu odobravanja kredita, u uslovima krajnje redukovano broj finansijsko respektabilnih potencijalnih zajmoprimaca u Crnoj Gori.

Grafik br. 6 - Kretanje ukupnih kredita

Kao što se vidi na grafiku br. 6, od samog izbijanja krize do danas (avgust 2010. godine), ukupni i pojedine kategorije kredita bilježe stalan pad. Na mjesečnom nivou, samo je u oktobru i decembru 2008., novembru 2009. i junu 2010. godine zabilježen rast ukupnih kredita.

Grafik br. 7 - Mjesečne stope rasta kredita na nivou sistema

8. UTICAJ REALNOG SEKTORA NA BANKARSKI SISTEM

Recesija je, međutim, bila duboka. Rastući problemi u realnom sektoru (rast nezaposlenosti, rast uzajamnih potraživanja i opšta nelikvidnost privrede, pad vrijednosti imovine u bilansima i rast gubitaka firmi) otežavali su napore Centralne banke da ublaži krizu. S druge strane, stanovništvo se takođe suočilo sa gubicima u imovini koji su dodatno doprinijeli rastu zaduženosti ove kategorije.

Dug po firmama u blokadi je u porastu, ali je prilično koncentrisan.⁷ Zaduzenost stanovništva je velika. Ako se uzme u obzir da je prosječna (neto) plata, na kraju avgusta, iznosila 504 eura, onda zabrinjavaju podaci iz tabele br. 7.

Tabela br. 7 - Zaduzenost stanovništva po raznim kriterijumima

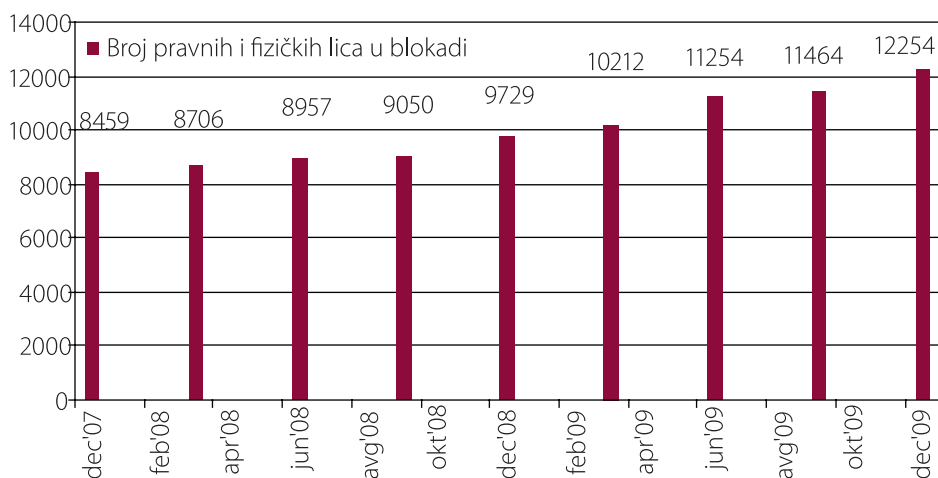
Kreditu sektoru stanovništva	XII 2008.	XII 2009.	III 2010.	VI 2010.
po zaposlenom	6.134	5.412	5.258	*
po klijentima	7.745	7.854	7.921	7.919
per capita	1.650	1.431	1.402	1.378

Nesporno je da se osnovni uzroci zbog kojih nema novih kredita nalaze u pogoršanim uslovima poslovanja i rastu rizika koji je pogodio realni sektor. Poslednji podaci pokazuju da na kraju januara 2010 godine čak 30% kredita kasni sa otplatom. npr. u odnosu na kraj 2007. godine ovaj procenat je povećan čak 5 puta i zbog toga se banke u velikoj mjeri ustručavaju da odobravaju nove kredite.

Takođe i pokazatelj o broju preduzeća kojima su blokirani računi zbog nelikvidnosti je isto pokazatelj velikog rizika. Na kraju 2009. godine su bili blokirani računi 12.254 preduzeća, što je više od jedne četvrtine ukupnog broja preuzeća. Ovaj pokazatelj kontinuirano raste i u odnosu na kraj 2007. broj preduzeća sa blokiranim računima se povećao za blizu 50% (grafik br. 8).

⁷ Na kraju avgusta 2010. godine od ukupno 52.802 registrovana računna pravnih i fizičkih lica, u blokadi je bilo 13.106. Ukupan dug na blokiranim računima iznosio je 213,7 miliona eura. Na 10 najvećih dužnika odnosilo se 16,6% ukupnog duga.

Grafik br. 8 - Broj preduzeća kojima je odlukom privrednog suda blokiran račun

Na nespремnost jednog broja banaka da u uslovima tekućeg visokog rizika odobravaju dodatne kredite svjedoči i činjenica da nisu htjele da povuku kreditne linije koje su prethodno bile odobrene od međunarodnih finansijskih insitucija.

Smatramo da je i propuštena prilika da sklapanjem aranžmana sa MMF-om Crna Gora postane dio Bečke inicijative, koja bi nam omogućila da imamo nesmanjenu kreditnu podršku matičnih banaka, što bi moglo uticati na veću kreditnu aktivnost banaka. Naime, na kraju 2009. godine u odnosu na maksimum koji je bio na kraju prvog kvartala 2009. godine matične banke su smanjile svoju kreditnu izloženost prema Crnoj Gori za oko 180 miliona eura. Da smo bili dio Bečke inicijative ova sredstva bi ostala u Crnoj Gori i bila bi iskorišćena za kreditiranje domaće privrede.

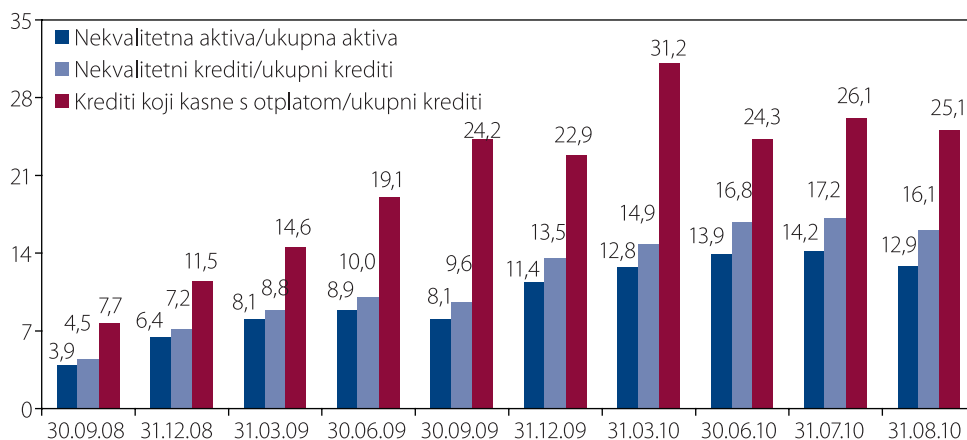
Takođe, treba imati u vidu da je jedan broj građana i preduzeća prezadužen, a neizvijesnost oko budućih rezultata poslovanja, kao i očuvanja radnog mjesta utiče da su banke vrlo restriktivne prilikom odobravanja novih kredita.

Činjenica je da je pokretanje kreditiranja, u uslovima posrnule i prezadužene privrede i stanovništva, države finansijski iscrpljene od plaćanja troškova krize i banaka koje „kubure“ sa lošom aktivom i gubicima, dugotrajan proces koji najprije zahtijeva: od privrede iščišćavanje bilansnih pozicija i stvaranje budućih zdravih osnova poslovanja, a od banaka, da najprije restrukturiraju svoje bilanse, a potom da identifikuju nove profitabilne mogućnosti, zasnovane na bonitetnim klijentima, kvalitetnim projektima i dobrim kolateralima. Kada se to desi, biće moguće govoriti o snažnijoj kreditnoj aktivnosti banaka i značajnijem razvoju bankarskog sektora i ekonomije u cjelini. Kao posljedica krize, u bankarskom sektoru, imamo značajne probleme: rast nekvalitetne aktive, kredita koji kasne u otplati, rast rezervacija i gubitaka.

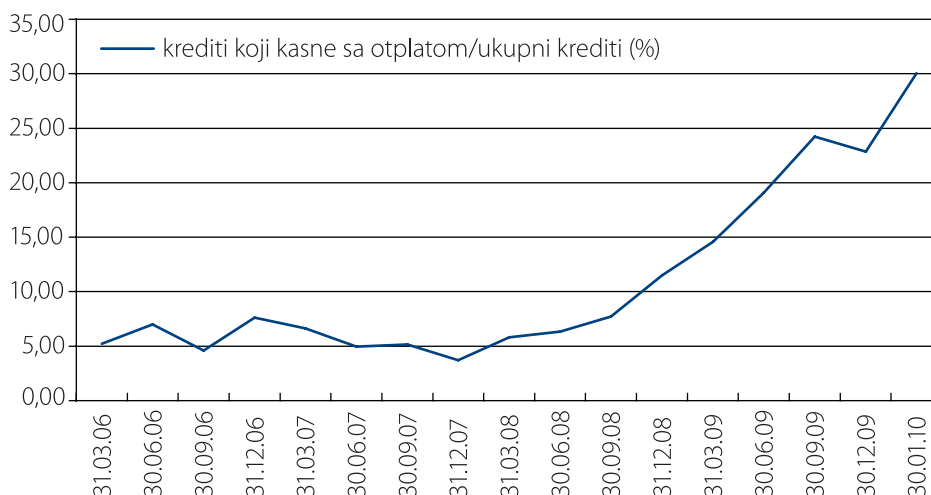
8.1. Rast nekvalitetne aktive i kredita koji kasne u otplati

U vrijeme izbijanja krize nekvalitena aktiva činila je svega 3,9% ukupne aktive, dok je u drugom kvartalu 2009. godine porasla na skoro 9%. Nekvalitetni krediti (kategorije B, C, D) i krediti koji kasne s naplatom su takođe u porastu i predstavljaju probleme sa kojima će banke morati da se „nose“ u dužem vremenskom periodu. Krediti klasifikovani kao nekvalitetni su na kraju drugog kvartala 2009. godine činili 10% ukupnih kredita, a 19,1% ukupnih kredita bili su krediti sa kašnjenjem u otplati. Kod nekih banaka oni će direktno uticati na njihov finansijski rezultat u narednim godinama. Neke banke će pokušati restrukturiranjem da naplate sporna potraživanja.

Grafik br. 9 - Kretanje ključnih pokazatelja kvaliteta aktive i kredita za period, Septembar 2008 – Avgust 2010, % učešća

Grafik br. 10 - Procenat kredita koji kasne sa otplatom

U vrijeme izbijanja Globalne finansijske krize kapital i rezerve bili su trostruko veći od nekvalitetne aktive, a u avgustu 2010. godine nekvalitetna aktiva čini 77,5% ukupnog kapitala i rezervi.

Tabela br. 8 - Ključni pokazatelji kvaliteta aktive za period Sep 08 – Avg 10

	Q3 2008	Q4 2008	Q1 2009	Q2 2009	Q3 2009	Q4 2009	Q1 2010	Q2 2010	Jul 2010	Avgust 2010
Nekvalitetna aktiva/ ukupna aktiva	3,88	6,42	8,07	8,92	8,09	11,39	12,78	13,90	14,20	12,85
Nekvalitetna aktiva/ kapital i rezerve	35,48	51,84	62,74	64,37	56,12	69,67	77,56	78,37	81,43	77,46

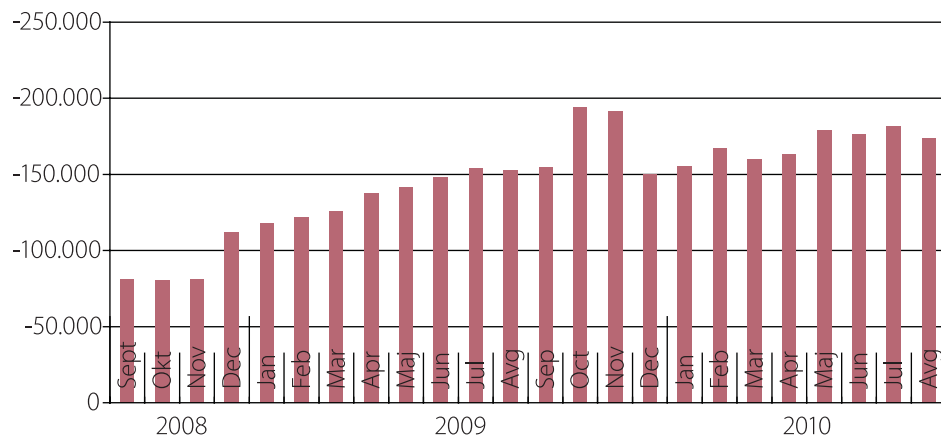
Tabela br. 9 - Ključni pokazatelji kvaliteta kredita za period Sep 08 – Avg 10

	Q3 2008	Q4 2008	Q1 2009	Q2 2009	Q3 2009	Q4 2009	Q1 2010	Q2 2010	Jul 2010	Avgust 2010
Nekvalitetni krediti/ ukupni krediti	4,47	7,20	8,84	10,03	9,60	13,52	14,86	16,80	17,17	16,08
Kreditni koji kasne s otplatom/ ukupni krediti	7,72	11,50	14,57	19,08	24,24	22,86	31,15	24,26	26,14	25,07
Kreditni koji kasne preko 90 dana/ ukupni krediti	1,18	2,61	*	6,35	8,76	9,36	13,27	13,02	11,96	8,84
Rezerve za kreditne gubitke/ ukupni krediti	6,0	6,3	6,5	7,0	6,8	6,9	7,7	7,5	7,9	7,6

* Na 31.03.2009 g. nijesu dati podaci, jer su kašnjenja kredita bila data od 31-60 dana, od 61-150 dana i od 151-180 dana.

Rezervacije za kreditne gubitke su, bez obzira na olakšice, porasle zbog pada kvaliteta kredita. Rezerve za kreditne gubitke su na kraju III kvartala 2008. činile 6% ukupnih kredita, na kraju 2009. godine 6,9%, a na kraju avgusta 2010. činile su 7,6% ukupnih kredita.

Grafik br. 11 - Kretanje rezervacija za kreditne gubitke

Ročna usklađenost kredita i depozita nije na zadovoljavajućem nivou u dugom roku. Problem ročne usklađenosti sredstava i izvora sredstava banke su rješavale rastom pozajmica i subordinisanog duga, ali to su skuplji izvori finansiranja i banke će se nadalje morati pozabaviti privlačenjem dugoročne štednje.

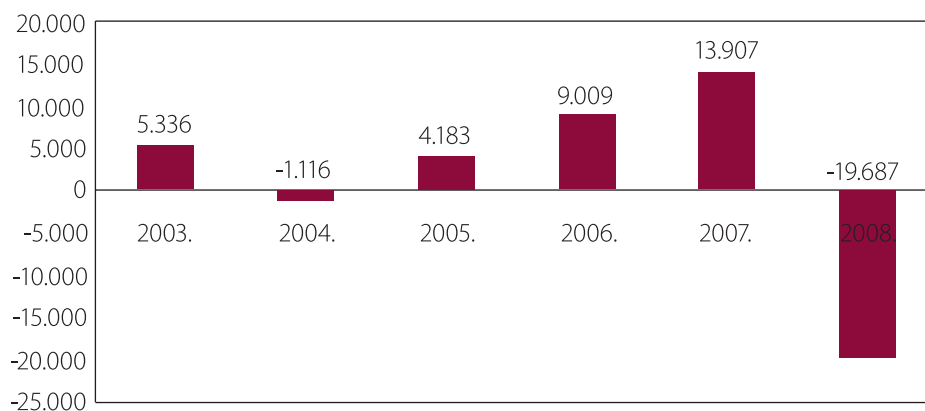
Tabela br. 10 - Ročna pokrivenost kredita depozitima, agregatni nivo, kraj godine

	Q4 2008.	Q4 2009.	Q1 2010.	Q2 2010.
Kratkoročni krediti	1.113.946	941.676	947.886	894.799
Kratkoročni depoziti	1.428.108	1.584.567	1.549.799	1.523.248
Pokrivenost (%)	128	168	164	170
Dugoročni krediti	1.683.589	1.456.079	1.808.363	1.439.499
Dugoročni depoziti	562.481	240.121	218.02	285.059
Pokrivenost (%)	33	16	12	20

8.2. Ugrožena Profitabilnost bankarskog sektora

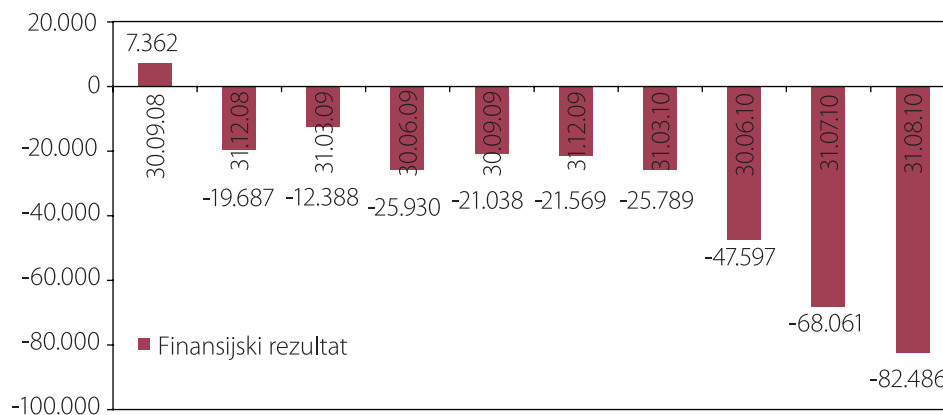
Profitabilnost bankarskog sektora je narušena od četvrtog kvartala 2008. godine. Na kraju avgusta 2010. godine je ostvaren gubitak od 82,5 miliona eura, ali se većinom odnosi na dvije velike banke u sistemu.

Grafik br. 12 - Finansijski rezultat na agregatnom nivou za period 2003 - 2008 (u 000 EUR)

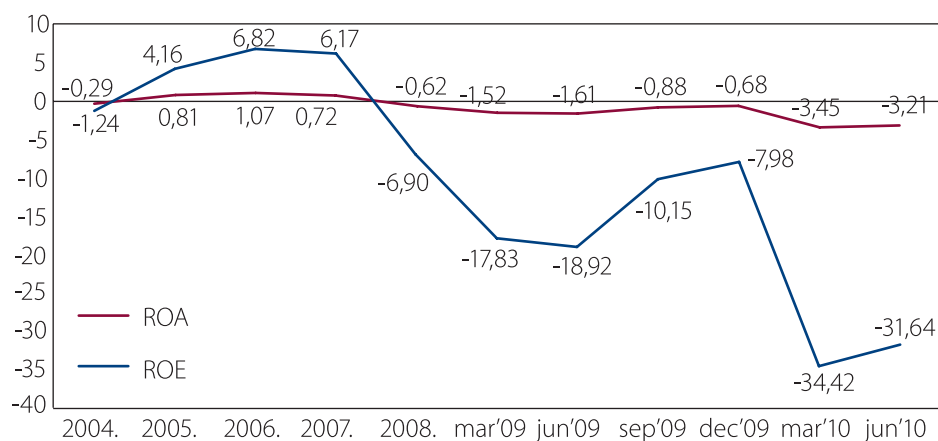
Iako je obezbjeđivan značajan dodatni kapital bankama, on se „topio“ u konstantno rastućim gubicima usled izdvajanja sve većeg i većeg nivoa rezervacija za kreditne gubitke kojima se kompenzirao rizik od ubranog pada kvaliteta aktive, odnosno rastućih nekvalitetnih kredita i kredita koji kasne sa otplatom. Ipak, koeficijent solventnosti je iznad propisanog minimuma (8% po Bazelu, 10% po našim propisima).

Grafik br. 13 - Finansijski rezultat za period Sep 08 – Avg 10

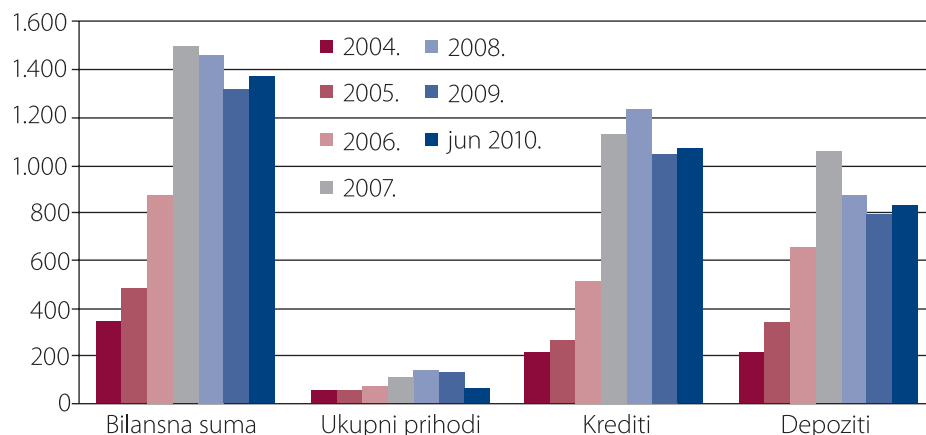
Negativan finansijski rezultat posledično je doveo do negativnih pokazatelja rentabilnosti poslovanja banaka: povraćaja na prosječnu aktivu (ROA) i povraćaja na prosječni kapital (ROE) na agregatnom nivou. Nivo i trend ovih pokazatelja prikazan je na grafiku br. 14.

Grafik br. 14 - Kretanje ROA i ROE na agregatnom nivou u periodu 2004-jun 2010

Kako se kriza reflektovala na bankarski sistem Crne Gore može se vidjeti iz pokazatelja performansi banaka po zaposlenom (u bankama). U 2008. godini ključne bilansne pozicije ostvaruju kontinuirani pad, dok je broj zaposlenih u bankarskom sektoru u junu 2010. opao za 5,3% u odnosu na kraj 2009. godine.

Grafik br. 15 - Pokazatelji poslovanja banaka po zaposlenom u periodu 2004 - jun 2010

Nisu sve banke jednako podnijele krizu. Banke koje su preferirale ekspanzivan kreditni rast i agresivan nastup na tržištu danas su u velikim problemima sa nekvalitenom aktivom i kreditima, velikim padom depozita, problemima dokapitalizacije, velikim gubicima koji traže pokriće. Zato se tržišna koncentracija bankarskog sistema dvije godine nakon krize značajno promijenila. O tome svjedoče indeksi koncentracije.

8.3. Pokazatelji koncentracije bankarskog sistema

Na kraju juna 2010, pokazatelji koncentracije crnogorskog bankarskog sistema su se značajno smanjili prema aktivi, kreditima i depozitima u odnosu na kraj 2008. godine.

Hiršman-Herfindalov (HH) indeks mjeren prema aktivi je na kraju drugog kvartala 2010. godine iznosio 1,524 poena, mjeren prema kreditima je iznosio 1,591, prema depozitima isti indeks je iznosio je 1,876 poena.

Tabela br. 11 - HH indeks koncentracije, krajevi perioda

HH indeks	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Q1 2010	Q2 2010
Prema aktivi	1.641	2.296	2.042	1.918	1.911	1.636	1.579	1.524
Prema depozitima	1.991	2.898	2.350	2.298	2.465	1.943	1.989	1.876
Prema kreditima	1.699	2.336	2.126	1.917	1.959	1.699	1.655	1.591

Crnogorski bankarski sistem je prema parametrima HH indeksa, umjereno koncentrisan prema aktivi i kreditima. Prema depozitima i dalje pokazuje visoku koncentrisanost (preko 1800 poena).

Koncentracija tri najveće banke („C3“) se smanjuje (od pojave krize) u odnosu na aktivu i depozite, dok je u odnosu na kapital porasla. Tri najveće banke u sistemu imaju 60% aktive, 47% kapitala i 58% depozita, na kraju juna 2010. godine.

Tabela br. 12 - Indeksi koncentracije C1, C3 i C5

Koeficijent koncentracije	Prema aktivni			Prema kapitalu			Prema depozitima		
	1 banka	3 banke	5 banaka	1 banka	3 banke	5 banaka	1 banka	3 banke	5 banaka
2004	31%	60%	77%	18%	47%	65%	37%	62%	82%
2005	43%	66%	81%	21%	51%	69%	50%	69%	85%
2006	38%	64%	80%	20%	50%	70%	43%	68%	83%
2007	34%	64%	84%	17%	37%	60%	40%	73%	85%
2008	34%	64%	85%	20%	41%	60%	42%	64%	85%
Jun-09	32%	64%	84%	16%	43%	62%	36%	73%	86%
Dec-09	28%	62%	82%	18%	47%	66%	33%	70%	83%
Jun-10	25%	60%	79%	16%	47%	63%	32%	58%	79%

Posljednji raspoloživi podaci nedvosmisleno govore da se stanje u bankarskom sektoru lagano popravlja. Najviše ohrabruje rast ukupnih i depozita privrede i stanovništva koji čine 79,5% ukupnih depozita sistema.

Tabela br. 13 - Presjek stanja monetarnih pokazatelja, posljednji podaci

Opis/Period	IX 2008	XII 2009	VIII 2010	VIII 2010 IX 2008	VIII 2010 XII 2009
Aktiva banaka	3.509.705	3.025.231	3.007.506	-14,3	-0,6
Ukupni krediti	2.852.300	2.397.756	2.281.161	-20,0	-4,9
Kreditu privredi	1.687.446	1.357.881	1.277.625	-24,3	-5,9
Kreditu stanovništva	1.049.386	919.313	867.987	-17,3	-5,6
Ukupni depoziti	2.325.971	1.824.688	1.867.662	-19,7	2,4
Depoziti privrede	641.575	510.060	579.702	-9,6	13,7
Depoziti stanovništva	1.114.119	843.907	905.292	-18,7	7,3
Izdvojena obavezna rezerva mil.eura	287,6	172,8	16,1	-43,3	-5,6

Da je Centralna banka djelovala kontraciklično promjenama instrumenta obavezne rezerve jasno se vidi sa grafika br. 16, a o njima govori i podatak da se efektivna obavezna rezerva, mjerena odnosom izdvojene obavezne rezerve i ukupnih depozita, postepeno smanjivala i to sa 12,4%, koliko je iznosila na kraju III 2008. na 9 % na kraju juna 2010. godine. To se jasno vidi sa grafika, jer je u periodu pre krize (roze linija) koja pokazuje obaveznu rezervu iznad kredita i depozita (smanjuje likvidna sredstva), dok je nakon izbijanja krize ispod depozita i kredita (povećava likvidna sredstva).

Grafik br. 16 – Promjene instrumenta obavezne rezerve i njegov uticaj na sistem

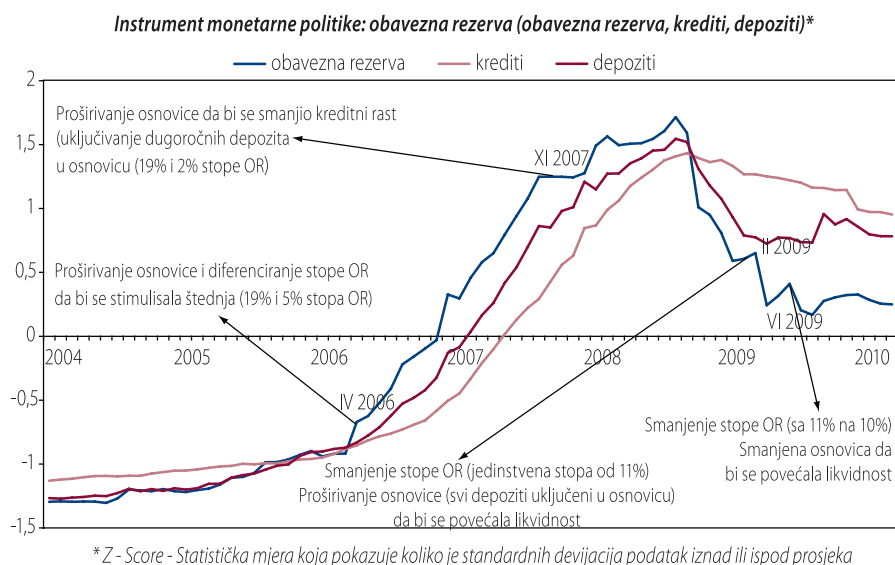

Tabela br. 14 - Odnos obavezne rezerve i ukupnih depozita i pozajmica banaka po mjesecima u %

Opis/period	2008		2009				2010	
	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2
Izdvojena rezerva / ukupni depoziti	12,4	10,9	11,5	10,3	8,9	9,5	9,4	9,0
Izdvojena rezerva / ukupni depoziti i pozajmice	9,3	7,5	7,3	6,6	6,1	6,8	6,7	6,5

U 2010. godini izmjenama u politici obavezne rezerve omogućeno je bankama da ukoliko depozitni prirast koriste za rast kreditne aktivnosti, na isti mogu primijeniti nultu marginalnu stopu obavezne rezerve.

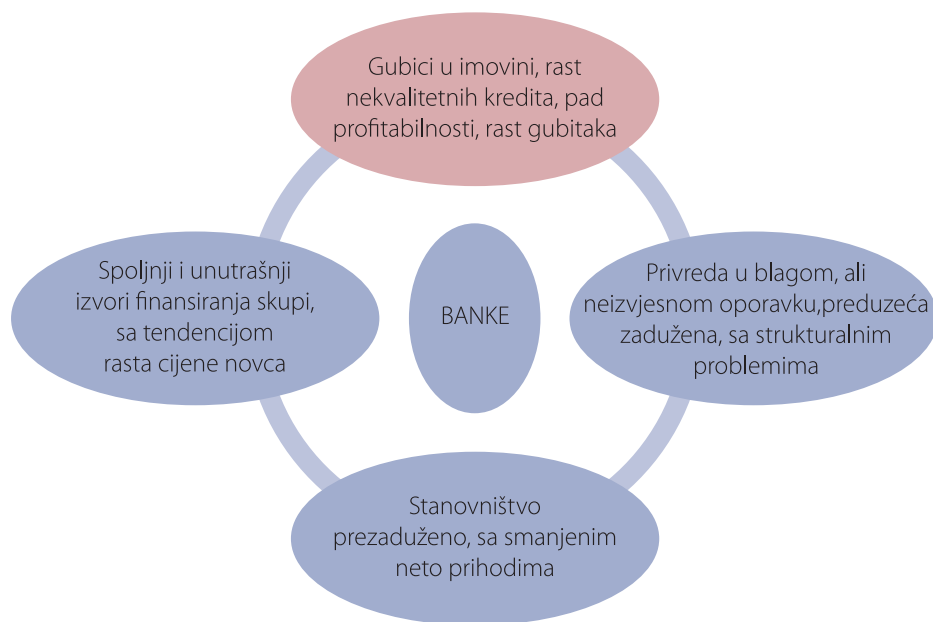
9. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Generalna je ocjena da je CBCG u periodu nastanka finansijske krize imala izrazito proaktivnu politiku, koja se odnosila na smanjenje stope obavezne rezerve i povećanje likvidnosti bankarskog sistema. Centralna banka je izmjenama politike obavezne rezerve omogućila bankama da mogu držati do 25% obavezne rezerve u obliku državnih zapisa koje je emitovala država Crna Gora, i time pomogla održanju fiskalne ravnoteže tokom 2009. godine. Naime, tekuća likvidnost Budžeta je, tokom 2009. godine, kroz emisiju državnih zapisa, potpomognuta sa 49,6 miliona eura. Od toga su se, kod crnogorskih banaka u funkciji obavezne rezerve, našla 38,4 miliona eura.

Naporedo, intencija je bila da se kroz set Odluka o kasifikaciji kredita „rastereti” i konsoliduje bilansna aktiva banaka, dok se setom izmjena Odluke o privremenim mjerama za upravljanje kreditnim rizikom omogućilo bankama da restrukturiraju kredite pravnih i fizičkih lica koja su zapala u docnju zbog pogoršanja finansijskog položaja pod uticajem krize. Time se pomoglo i privatnom sektoru, odnosno njihovoj procjeni sposobnosti zaduživanja.

Tekuća godina najvjerojatnije će predstavljati godinu blagog oporavka realnog sektora. Ali da bi se sa sigurnošću govorilo o oporavku privrede model rast mora biti izmijenjen. Jedan dio preduzeća mora biti restruktuiran i postavljen na zdrave osnove. Gotovo ista je situacija sa bankama. Ove godine identifikovan⁸ je slab dio bankarskog sistema i na njegovom ozdravljenju, restrukturiranju i možda vlasničkoj prekompoziciji se mora raditi u narednom periodu. To neće biti nimalo lak posao jer pritisci na bankarski sistem su i dalje brojni (*Slika br. 1*).

Slika br. 1 – Glavni rizici bankarskog sistema

Najvažniji cilj za CBCG kao regulatora - očuvanje stabilnosti sistema, je prioritetni zadatak i u 2010. godini. U ostvarivanju ovog cilja, mjere i preporuke koje će Centralna banka u narednom periodu preduzimati biće opšteg, ali i posebnog karaktera, jer svaka banka u sistemu je specifična i zahtijeva jedinstven pristup. I u narednom periodu treba nastaviti sa promovisanjem jačanja korporativnog upravljanja i upravljanja rizicima u bankama, nastaviti sa implementacijom međunarodno prihvaćenih standarda i principa poslovanja u ovoj oblasti (uključujući i najnovije standarde vezane za Bazel III).

⁸ Stresno testiranje banaka na pojedine rizike poslovanja jasno ukazuje koja banka je osjetljiva na koji rizik poslovanja. Na nivou sistema najvažniji rizik je kreditni rizik, ali i rizik likvidnosti nije zanemarljiv.

PRILOG 1 - INDIKATORI BANKARSKOG POSLOVANJA

Kreditni rizik	2008		2009				2010	
	IX	XII	III	VI	IX	XII	III	VI
Kreditni rizik	2.852.300	2.797.533	2.682.155	2.633.818	2.570.985	2.397.756	2.355.926	2.334.300
(iznos i kvartalna promjena,%)		-1,9	-4,1	-1,8	-2,4	-6,7	-1,7	-0,9
Kreditni stanovništva	1.049.386	1.037.563	1.009.503	975.579	950.298	919.313	900.570	885.197
(iznos i kvartalna promjena,%)		-1,1	-2,7	-3,4	-2,6	-3,3	-2,0	-1,7
Kreditni rast privrede	1.687.446	1.656.990	1.557.972	1.540.354	1.502.670	1.357.881	1.325.019	1.324.708
(iznos i kvartalna promjena,%)		-1,8	-6,0	-1,1	-2,4	-9,6	-2,4	0,0
Kreditni koji kasne sa naplatom		321.592	398.285	502.464	623.093	548.096	733.874	566.393
(iznos i kvartalna promjena,%)		11,5	14,9	19,1	24,2	22,9	31,2	24,3
Nekvalitetni krediti	127.446	201.394	236.919	264.082	246.732	324.259	350.033	392.256
(iznos i kvartalna promjena,%)	4,5	7,2	8,8	10,0	9,6	13,5	14,9	16,8

Tržišni rizik	2008		2009				2010	
	IX	XII	III	VI	IX	XII	III	VI
Berzanski rizik								
Procenat HOV od ukupne aktive	0,5	0,6	0,8	0,8	0,7	1,0	1,1	1,1
Kamatni spred*	5,34	5,30	5,45	5,58	6,00	5,51	5,48	5,64

*Razlika između APPKS i PPPKS

Profitabilnost	2008		2009				2010	
	IX	XII	III	VI	IX	XII	III	VI
ROA	0,3	-0,6	-1,5	-1,6	-0,9	-0,7	-3,5	-3,2
ROE	3,5	-6,9	-17,8	-18,9	-10,2	-8,0	-34,4	-31,64
Kamatni spred*		3,6	3,4	3,6	3,7	3,7	3,6	3,8

*Razlika između prihoda od kamata/ prosječna prihodonosna aktiva i rashoda od kamata/ prosječna kamatonosna pasiva

ANALIZA UTICAJA MJERA CBCG NA BANKARSKI SISTEM CRNE GORE

Rizik likvidnosti	2008		2009				2010	
	IX	XII	III	VI	IX	XII	III	VI
Odnos likvidne aktive i ukupne aktive		11,2	10,49	11,71	15,97	15,26	13,5	16,64
Odnos ukupnih kredita i ukupnih depozita	1,23	1,18	1,52	1,49	1,35	1,31	1,33	1,29
Odnos likvidne aktive i kratkorocne pasive			19,6	21,85	26,78	25,84	22,76	28,28

Faktori koji absorbuju šokove	2008		2009				2010	
	IX	XII	III	VI	IX	XII	III	VI
Rezervacije za kreditne gubitke	81.123	111.928	125.881	147.975	155.017	150.224	160.022	176.092
Pokrivenost nekvalitetnih kredita rezervacijama za kreditne gubitke	63,7	55,6	53,1	56,0	62,8	46,3	45,7	44,9
Razlika nekv.kredita i rezervacija za kred.gub/kapital, %	16,4	32,0	42,1	42,8	31,2	52,5	62,5	63,4
Racio adekvatnosti kapitala	15,64	15,04	12,42	11,89	12,86	15,75	14,34	16,48